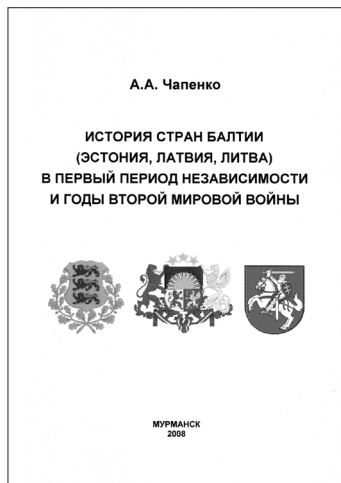


Чапенко А. А. История стран Балтии (Эстония, Латвия, Литва) в первый период независимости и годы второй мировой войны. – Мурманск, 2008. – 205 с. (Čapenko A. Baltijas valstu (Igaunijas, Latvijas, Lietuvas) vēsture pirmajā neatkarības periodā un Otrā pasaules kara laikā)

Patīkams pārsteigums nācis zināms Latvijā no tālās Krievijas ziemeļu pilsētas Murmanskas. Šis pilsētas universitātes mācībspēks Aleksandrs Čapenko pirmām kārtām jau savu studentu vajadzībām ir uzrakstījis grāmatu “Baltijas valstu (Igaunijas, Latvijas, Lietuvas) vēsture pirmajā neatkarības periodā un Otrā pasaules kara laikā”. A. Čapenko pazīstams ar savu interesi par mūsu valsts vēsturi, viņš ir autors monogrāfijai par krievu pretlielinieciskajiem formējumiem Latvijas teritorijā Atbrīvošanas cīņā (1918–1920) laikā,¹ kā arī vairākkārt publicējies izdevumos Latvijā.² Īpaša interese par Latviju un Baltijas reģionu kopumā acīmredzot ir izskaidrojama ar to, ka Rīga ir Aleksandra dzimtā pilsēta un viņš pats šeit ir biežs viesis.

Aplūkojamā monogrāfija ir veidota kā mācību līdzeklis, ar mērķi sniegt ieskatu studentiem par Baltijas reģionā notiekošajiem vēstures procesiem. Līdz ar to tekstā nav zinātniskā aparāta, tikai beigās ievietots izmantotās literatūras saraksts, kuram dots apakšvirsraksts “Ko krievu valodā var



¹ Чапенко А. А. История русского антибольшевистского движения на территории Латвии в 1918–1919 гг. – Мурманск, 2006. – 136 с.

² Čapenko A. Baltie un sarkanie latviešu strēlnieki pilsoņu karā Krievijas ziemeļos 1918–1920 // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata II. – Rīga, 2001. – 85.–94. lpp.; Čapenko A. Rietumu Brīvprātīgo armijas komandiera portrets. P. Bermonta biogrāfija // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata III. – Rīga, 2002. – 58.–78. lpp.; Čapenko A. Firsta Anatola Līvena Liepājas brīvprātīgo strēlnieku vienības izveidošanās un cīņas Latvijas teritorijā 1919. gadā // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata IV. – Rīga, 2003. – 95.–111. lpp.; Čapenko A. P. Bermonta-Avalova Rietumu Brīvprātīgo armijas virsniecības raksturojums // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata V. – Rīga, 2004. – 57.–67. lpp.; Čapenko A. Krievijas mūsdienu historiogrāfija par latviešu piedalīšanos Otrajā pasaules karā Vācijas pusē 1941.–1945. gadā // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VI. – Rīga, 2005. – 66.–67. lpp.; Čapenko A. Latvijas armijas vadības raksturojums pēc Krievijas Valsts kara arhīva materiāliem // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VII. – Rīga, 2006. – 187.–199. lpp.; Čapenko A. Latvijas armijas artilērijas daļu integrācija Sarkanās armijas 24. teritoriālajā strēlnieku korpusā 1940.–1941. gadā (Pēc Krievijas Valsts kara arhīva materiāliem) // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata VIII. – Rīga, 2007. – 90.–100. lpp.; Čapenko A. Baltijas landesvēra vācu vienību forma, pakāpes un atšķirības zīmes 1918.–1920. gadā // Latvijas Kara muzeja gadagrāmata IX. – Rīga, 2008. – 173.–182. lpp.

lasīt par Baltijas valstu vēsturi”. Ievadā tiek atrunāts, ka autors ar vārdu salikumu “Baltijas valstis” (“страны Балтии”) domā Latviju, Lietuvu un Igauniju. Grāmata sastāv no 22 nodaļām jeb, kā autors tās nosauc, aprakstiem, katrā nodaļā stāstīts par kādu konkrētu Baltijas valstu vēstures lappusi, piemēram: 1. pasaules kara norise šajās teritorijās, neatkarīgu valstu izveidošanās, parlamentārās demokrātijas laikposms, Baltijas valstu iekšpolitika, ārpolitika, ekonomika starpkaru posmā, autoritārisma laikmets Baltijas valstīs, 1939.–1940. gada notikumi, 2. pasaules kara norises, – dot precīzus šo nodaļu (aprakstu) nosaukumus šeit būtu samērā gari un žurnāla formātam neatbilstoši. Monogrāfijai ir divi pielikumi: Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valstu un valdību vadītāju saraksts starpkaru posmā; Baltijas valstu redzamāko politisko un militāro darbinieku īsi biogrāfiski apraksti.

Vienā teikumā formulēt apskatāmās monogrāfijas saturu varētu šādi: tas ir konseptīvs Baltijas valstu (Igaunijas, Latvijas, Lietuvas) vēstures apskats starpkaru posmā, ietverot aprakstus arī par abu pasaules karu norisēm Baltijas valstu teritorijās. Grāmatas autors uzsver, ka “šis darbs ir mēģinājums pēc iespējas objektīvāk parādīt Baltijas valstīs 20. gadsimtā notiekošo procesu personisko redzējumu”. Savu redzējumu autors veido kā mozaiku no divu nokrāsu spektriem: nozīmīgus notikumus Baltijas valstu vēsturē aprakstot no šo valstu mūsdienu vēsturnieku redzējuma un pretnostatot padomju un mūsdienu Krievijas historiogrāfiskās atziņas, beigās izdarot savus secinājumus (piemēram, par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas neatkarīgo valstu dibināšanas leģitimitātes jautājumu, par autoritārisma uzvaru pār demokrātiju šajās valstīs vai par 1939. un 1940. gada notikumiem).

Zinātniskā aparāta trūkums dažreiz man kā lasītājam radīja zināmu apjukumu, jo atsauču esamība ļautu izvairīties no atsevišķiem jautājumiem autoram. Runājot par neatkarīgas Latvijas dibināšanu, autors apgalvo, ka daudzi Latvijas vēsturnieki (gan neminot nevienu vārdā) 18. novembra republiku sauc par nelegitīmu veidojumu (22. lpp.), – šeit gribētos uzzināt, kurus vēsturniekus autors citē. Tāpat autors citē, nenosaucot avotus, kādus Rietumu politiskos darbiniekus, kuri izteikuši atbalstu padomju agresijai Baltijas valstīs 1940. gadā, uzskatot to par “Padomju Savienības interešu aizsardzību pret Vāciju” (114., 115. lpp.).

Jāatzīmē, ka, runājot par Igaunijā, Latvijā un Lietuvā starpkaru posmā organizētajiem pretdemokrātiskajiem apvērsumiem un autoritāro diktatūru nodibināšanos, autors uzsver, ka nevar šos autoritāros režīmus dēvēt par fašistiskiem, jo tie nebija represīvi un nav salīdzināmi ne tikai ar Vāciju vai Itāliju, bet arī ar Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu autoritārajiem režīmiem (58. lpp.).

Rakstot par Baltijas valstu ārpolitiku, iekšpolitiku un saimniecisko dzīvi starpkaru posmā, autors izmanto galvenokārt krievu un latviešu valodā (A. Čapenko nedaudz pārvalda latviešu valodu) publicētos pētījumus, kompilējot tos, rezultātā iztiekot bez padomju laika un tagad Krievijas historiogrāfijā bieži sastopamiem trafaretiem negatīviem izteikumiem par Baltijas valstīm šajā vēstures posmā. Vārdu sakot, Baltijas valstis neatkarības posmā autoram ir simpātiskas. Dīvaini tikai, ka, zinot

A. Čapenko lielo interesi par Baltijas valstu bruņotajiem spēkiem, šajā monogrāfijā par tiem netiek bilsts ne vārds.

Ne tik pozitīvā gaismā un ne ar tik lielām simpātijām Baltijas valstis tiek attēlotas, runājot par traģiskajiem 1939.–1940. gada notikumiem. Aplūkojot Molotova–Ribentropa paktu, slepeno papildprotokolu un tā sekas, autors izdara secinājumu, ka teritorijas, kuras agrāk ietilpa Krievijas impērijā, bija vitāli svarīgas Padomju Savienībai ne tik daudz no politiskā viedokļa, cik no militārā, jo tālākā perspektīvā Baltijas valstis varētu kalpot vācu armijai par uzbrukuma placdarmu nenovēršamajā PSRS–Vācijas karā (89.–91. lpp.). Autors arī izvirza pieņēmumu, ka 1939. gada rudenī Baltijas valstu līderi K. Ulmanis, K. Petss un A. Smetona jau bija gatavi pieņemt Vācijas protektorātu, kas nenotika, jo Ā. Hitlers nevēlējās bojāt attiecības ar PSRS (91. lpp.). Tāpat autors atzīmē, ka tas, kas notika ar Baltijas valstīm pēc “Bāzu līgumu” noslēgšanas, var tikt uzlūkots kā PSRS protektorāta uzspiešana Latvijai, Lietuvai un Igaunijai tikai daļēji, jo PSRS nejaucās šo valstu iekšējās lietās, ārpolitikā un ekonomikā (91., 92., 96. lpp.). Tajā pašā laikā A. Čapenko atzīst – un šim atzinumam nevar nepiekrīst –, ka pat formāla Baltijas valstu vadītāju vai bruņoto spēku pretošanās PSRS veiktajām politiskajām un militārajām akcijām (tas gan vairāk attiecas uz 1940. gada jūniju) šodien noņemtu no dienas kārtības jebkuras politiskās spekulācijas par padomju okupācijas esamību vai neesamību (96. lpp.). Runājot par Sarkanās armijas kontingentu Baltijas valstīs, autors atzīst, ka “sarkanarmieši šeit atstāja par sevi ne pašu labāko iespaidu. Ja iedzīvotāji salīdzināja sarkanarmiešus ar savu valstu karavīriem, salīdzinājums bija par labu pēdējiem: maisveidīgajos neglītajos formas tērpos ieģērbtie sarkanarmieši simpātijas izraisīt nevarēja. Sliktu iespaidu vietējos iedzīvotājos atstāja arī arvien pieaugošā padomju kara spēka kontingenta karavīru, sevišķi komandējošā sastāva, vēlme lielākos daudzumos iepirkt plaša patēriņa preces, kuras bija deficītas pašu dzimtenē: apavus, apģērbu, sadzīves priekšmetus, mēbeles” (97., 98. lpp.).

Kā autors traktē 1940. gada jūnija–augusta notikumus Igaunijā, Latvijā un Lietuvā? Monogrāfijā vārds “okupācija” izskan, tikai aprakstot Baltijas valstu vēsturnieku viedokli par šiem notikumiem. Pēc A. Čapenko domām, nevar runāt par Baltijas valstu brīvprātīgu iekļaušanos Padomju Savienībā, taču 1940. gada vasaras notikumi bija nevis okupācija, bet gan “PSRS inspirēta Baltijas valstu integrācija jeb inkorporācija savā sastāvā” (115. lpp.). Kā līdzīgu procesu autors min Teksasas iekļaušanu ASV sastāvā 19. gadsimta vidū. Baltijas valstis gan zaudēja neatkarību, tika iekļautas pret savu gribu PSRS sastāvā, taču šo valstu statuss PSRS bija tāds pats kā pārējām sociālistiskajām republikām (116. lpp.), tāpat – ciešams... Kāpēc tā nebija okupācija? Autors oponentē Baltijas valstu vēsturniekiem par okupācijas fakta atzīšanu (104.–106. lpp.). Formāli neesot nekādu pazīmju, ka Padomju Savienība būtu veikusi Baltijas valstu okupāciju: pašas Baltijas valstis nepretojās šīm darbībām, pat ne verbāli; Sarkanā armija neizrādīja nekādas vardarbības pazīmes attiecībā pret vietējiem iedzīvotājiem; Sarkanās armijas un vispār Padomju Savienības izvērstajā aģitācijā nekad netika lietota retorika par “Latvijas okupāciju” vai “pievienošanu” PSRS, bet gan tikai “atbrīvošanu no buržuāzijas smacējošā

jūga” (104.–106. lpp.). Laikam jau pat Murmanskā kādu citu vērtējumu par 1940. gada vasaras notikumiem gaidīt ir grūti, kaut gan vairs netiek piesaukta “sociālistiskā revolūcija”...

Tāpat autors raksta, ka represijas pret jauno, vienlīdzīgo padomju republikas zemes iedzīvotājiem nebija nekas īpašs padomju sistēmas kontekstā, jo represijas bija šķiriskas, nevis nacionālas – tātad nevar runāt par genocīdu pret kādu nāciju (109. lpp.). Vēl autors uzsver domu, ka 40. gadu sākumā starptautiskās tiesības nekur pasaulē vairs netika ievērotas un Padomju Savienība nebija nekāds izņēmums (108. lpp.).

Un vēl viens strīdīgs moments, kuru man gribētos pacelt publiskā gaismā. Autors min, ka notikums vēl pirms Sarkanās armijas papildkontingenta ienākšanas Latvijā, kuru tālaika prese nodēvēja par “kļūmīgu atgadījumu”, proti, uzbrukums Latvijas robežsardzes posteņiem – Masļenkjiem, Blantiem un Šmaļiem (tos nodedzinot, nogalinot Latvijas pilsoņus un daudzus aizvedot gūstā uz Padomju Savienību) 1940. gada 15. jūnijā naktī, būtībā esot viena padomju robežsargu leitnanta Komisarova patvarīgs, nevajadzīgs izlēciens, bravūra, par ko šo leitnantu nosodījusi viņa priekšniecība (107., 108. lpp.). Autors atsaucas uz kādiem nenosauktiem Krievijas zinātniskajā literatūrā publicētiem dokumentiem. Man šeit jāaizrāda, ka Krievijā iznākošajā žurnālā “Военно-исторический архив” (“Kara vēstures arhīvs”) publicēti kādi citi dokumenti, pēc kuriem izriet, ka uzbrukumu Latvijas robežsargu posteņiem sankcionējis gan Ļeņingradas apgabala NKVD robežapsardzības karaspēka komandieris, gan Sarkanās armijas Ļeņingradas kara apgabala priekšnieks ģenerālis Mereckovs, bet “svētījis” pats Sarkanās armijas Politiskās pārvaldes priekšnieks Mehliiss.³

Apkopojot visu iepriekš teikto, jāsecina, ka A. Čapenko monogrāfija ir profesionāla vēsturnieka redzējums par Baltijas valstu vēsturi līdz 2. pasaules kara beigām. Jāņem vērā, ka grāmata domāta auditorijai, kurai par šo reģionu un tā vēsturi ir visai nosacīts priekšstats, taču dažas autora atziņas ir visnotaļ diskutablas. Zināms, ka autors ir iecerējis uzrakstīt šīs monogrāfijas turpinājumu – par Baltijas padomju republikām un neatkarības atgūšanu.

Juris Ciganovs

³ Sikāk sk.: Военно-исторический архив. – 2000. – № 10.